

KRAŠTOVAIZDŽIO FORMAVIMO TEISINĖ BAZĖ IR APLINKOS FORMAVIMO PRAKTIKA

Eugenijus Staniūnas

*Urbanistikos katedra, Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
Pylimo g. 26/Trakų g. 1, LT-01132 Vilnius, Lietuva, El. paštas urbkat@ar.vgtu.lt*

Santrauka. Regis, suprantama, kad civilizuotoje valstybėje aplinkos formavimas ir jį reglamentuojantys įstatymai turėtų sudaryti darnią visumą, tačiau realizuoti šią idėją nėra taip paprasta. Straipsnyje tai ir parodoma, nagrinėjant Lietuvos kraštovaizdžio teisinio reglamentavimo ir jo projektavimo praktikos santykį. Kalbama apie tai, kad dėl įstatymų miglotumo, reglamentų prieštaravimo aplinkos formavimo teisės ir praktikos ryšys korektiškas būti kol kas tiesiog negali.

Reikšminiai žodžiai: kraštovaizdis, teisė, architektūra, miestų planavimas.

Įvadas

Įstatymai veikia aplinkos formavimo (architektūros ir miestų planavimo) praktiką įvairiais požiūriais. Įstatymų buvimas gali lemti šio proceso racionalumą: laiko ir kitų išteklių ekonomiją ir visuomenės gyvenimo rimtį. Pagrindinės visuomenėje apsvaistytos nuostatos, įgavusios įstatymo reikalavimų pavidalą, tampa tvirtais aplinkos projektavimo atraminiais taškais. Dėl jų nebereikia diskutuoti, gaisiti laiko ir žadinti visuomenės aistrų. Jei projekte numatyta tai ir taip, kaip to reikalauja teisės aktai, jo sprendiniai tampa neginčijami. Tai galimas aplinkos formavimo teisinės bazės vaidmuo praktikoje, tačiau įstatyminio teksto egzistavimas automatiškai nereiškia, kad jis veiks efektyviai.

Jei įstatymų sąvokos yra miglotos, ar, dar blogiau, prieštarauja viena kitai, tuomet be reikalo eikvojamas laikas ir energija, didinama įtampa visuomenėje. Suprantama, įstatymai neišsprendžia absoliučiai visų problemų, nepakeičia paties projektavimo proceso, tačiau dėl teisinės bazės netobulumo anksčiau ar vėliau gali atsirasti techninių projektavimo problemų. Geriau jau diskusijoms kad liktų smuklesnės – techninės detalės.

Dėmesys straipsnyje sutelktas į lietuviškąjį kraštovaizdžio formavimo reglamentą. Kraštovaizdžio apibrėžimo svarstymas pasirinktas neatsitiktinai: kraštovaizdžio formavimo tema architektūrai ir miestų planavimui yra viena svarbiausių. Straipsnyje nebandoma atsakyti į klausimą, kas yra kraštovaizdis, tai pat nebandoma atsakyti ir į klausimą, koks sąvokos *kraštovaizdis* apibrėžimas būtų tiksliausias, bet nagrinėjama paprasčiau problema – kaip projektavimo praktika susijusi su šiuo metu Lietuvoje taikomu teisiniu kategorijos

kraštovaizdis apibrėžimu. Detaliai aptariami du dalykai: 1) tai, ką sąvoka *kraštovaizdis* Lietuvos įstatymuose žymi, ir 2) tai, ką jie liepia su kraštovaizdžiu daryti.

1. Ką Lietuvos įstatymuose reiškia sąvoka *kraštovaizdis* ir kaip juose leidžiama formuoti kraštovaizdį

Lietuvos teisinė bazė šiuo metu teikia du žodžio *kraštovaizdis* apibrėžimus.

Pirmasis apibrėžimas pateiktas Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatyme. Kraštovaizdžiu jis vadina „žemės paviršiaus gamtinių (paviršinių uolienu, pažemio oro, paviršinių ir gruntinių vandenių, dirvožemio, gyvųjų organizmų) ir (ar) antropogeninių komponentų (archeologinių liekanų, statinių, inžinerinių įrenginių, žemės naudmenų bei informacinio lauko), susijusių medžiagiais, energetiniais ir informaciniais ryšiais, teritorinį junginį“¹.

Tai, ką šis apibrėžimas reiškia, nėra labai aišku dėl galimų kai kurių jį sudarančių žodžių interpretacijų.

Gali būti, kad kraštovaizdžiu įstatymas vadina vietovės istorinę egzistencijos išraišką apskritai. Metams ir šimtmečiams bėgant aplinka ir kultūra dėl įvairiausių vidinių ir tarpusavio sąsajų veikia viena kita. Tai aplinkybė, kurios neįmanoma nepaisyti.

¹ Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo pakeitimo įstatymas. 2001 m. gruodžio 4 d. Nr. IX-628 Vilnius (Žin., 1993, Nr. 63-1188; 1995, Nr. 60-1502; 2000, Nr. 58-1703), 2 str. 21. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=157257&p_query=&p_tr2=>>.

Bet tai tikrai viena Saugomų teritorijų įstatyme pateikto kategorijos *kraštovaizdis* apibrėžimo interpretacijų. Čia gerokai paviršutiniškai pažiūrėta į kai kurias jame vartojamas sąvokas (*informacinis ryšys*, *informacinis laukas* ir pan.). Tai kasdienėje kalboje palyginti retai vartojamos sąvokos, ir vargu ar galėtume tvirtinti, kad visiems jos yra pakankamai aiškios. Pavyzdžiui, sudėtinį terminą *informacinis ryšys* interpretuoti galima įvairiai: a) kaip gamtoje vykstanti genetinės informacijos perdavimą augalų ir gyvūnų organizmuose ir b) kaip aplinkos formavimosi istorijoje reikšmingas žinias (informaciją), cirkuliuojančias kultūroje.

Kraštovaizdžio apibrėžimas galėtų būti bet koks, jeigu tik projektuotojams nereikėtų to objekto, kurį nurodo įstatymas, (t. y. kraštovaizdžio) formuoti. Bet yra kaip tik priešingai. Pavyzdžiui, Lietuvos bendrųjų planų taisyklės reikalauja bendruosiuose planuose numatyti kraštovaizdžio tvarkymo priemones². Ne kitokioje padėtyje yra ir architektas, rengiantis miesto kraštovaizdžio transformacijos (silueto, vertikalijų išdėstymo ir pan.) pasiūlymus. Taigi projektuotojai, nori nenori privalo bandyti kraštovaizdžio apibrėžimą kaip nors suprasti. Yra tikimybė, kad atsiras projektuotojų, kurie, stengdamiesi paklusti įstatymui, pradės svarstyti, ar, rengdami miesto kraštovaizdžio tvarkymo priemones, tinkamai įvertino, tarkim, informacinius ryšius, jungiančius miesto pažemio orą ir statinius, ar atsižvelgė į jo informacinio lauko ir inžinerinių įrenginių energetinius ryšius ir pan. Gali būti, kad atsakymo į šiuos ir panašius klausimus paieškos užtruks ilgokai. Bet to negana: yra tikimybė, kad, parengę projektą, projektuotojai susidurs su piliečiais, kurie interpretuoja minėtąsias kategorijas ar *kraštovaizdžio* apibrėžimą dar kaip nors kitaip. Gali būti, kad jie pareišk, jog architektai užsiima Lietuvos įstatymuose nenumatyta, taigi – apskritai neteisėta veikla.

Ne geresnėje padėtyje yra ir architektūros mokyklos, kuriose dėstoma kraštovaizdžio disciplina. Logiškai mąstant, disciplinos turinys neturėtų prieštarauti galiojančiam šalyje teisiniam sąvokos *kraštovaizdis* apibrėžimui, bet mokyklos yra tokioje pačioje padėtyje kaip ir projektuotojai: kategorijos *kraštovaizdis* apibrėžimas minėtame įstatyme yra toks, kad neįmanoma nustatyti, ar kas nors atitinka jį, ar ne.

Taigi tikrumo ir stabilumo toks kategorijos apibrėžimas į miesto architektūros formavimo praktiką (ir architektūrinį gyvenimą apskritai) neįneša.

Tai, kad Saugomų teritorijų įstatyme pateiktas kategorijos *kraštovaizdis* apibrėžimas nėra aiškus ir tvirtas pagrindas tolesniems veiksams, be kitų dalykų, liudija

ir įstatymo įgyvendinamųjų teisės aktų reakcija į jį. Tie aktai įstatyme pateikto apibrėžimo nesilaiko. Pavyzdžiui, Savivaldybės teritorijos bendrojo plano rengimo taisyklėse, formuluojant plano uždavinius, rašoma, jog reikia „numatyti priemones, užtikrinančias gamtos išteklių racionalų naudojimą, kraštovaizdžio tvarkymą, ekologinę pusiausvyrą, gamtinio karkaso formavimą, gamtos ir kultūros paveldo objektų išsaugojimą“³. Jei Taisyklės žodį *kraštovaizdis* būtų supratusios taip, kaip jį apibrėžia Saugomų teritorijų įstatymas, t. y. kaip „žemės paviršiaus gamtinių (paviršinių uolienuų, pažemio oro, paviršinių ir gruntinių vandenuų, dirvožemio, gyvųjų organizmų) ir (ar) antropogeninių komponentų (archeologinių liekanų, statinių, inžinerinių įrenginių, žemės naudmenų bei informacinio lauko), susijusių medžiaginiai, energetiniai ir informaciniai ryšiais, teritorinį junginį“⁴, tai, pasakius „tvarkyti kraštovaizdį“, jau nebūtų minima tai, kas (anot apibrėžimo) tą kraštovaizdį sudaro (gamtinis karkasas, gamtos ir kultūros paveldas ir pan.). Skaitant tokią formulotę, neišvengiamai kyla mintis, kad kraštovaizdžiu Taisyklėse laikoma kažkas kita, nei kraštovaizdžiu vadinama Saugomų teritorijų įstatyme.

Įrodytas, kad Saugomų teritorijų įstatyme pateikto *kraštovaizdžio* apibrėžimo nepaisoma, yra tai, kad Lietuvos Seimas, neatšaukęs šio apibrėžimo, 2002 m. ratifikavo Europos kraštovaizdžio konvenciją⁵.

„Landscape“ means an area, as perceived by people, whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors“⁶ („kraštovaizdis“ – tai žmonių suvokiama vietovė, kurios pobūdis yra gamtos ir (arba) žmonijos veiklos ir jų sąveikos rezultatas)⁷, rašoma Konvencijoje. Tai sąvokos *kraštovaizdis* apibrėžimas pagrindiniame Konvencijos tekste. Tai, ką žodžiu *kraštovaizdis* vadinama Konvencijoje, aiškėja ir iš prie pagrindinio teksto pridėdama priedo – Paaiškinamojo

³ Savivaldybės teritorijos bendrojo plano rengimo taisyklės (Žin., 2007-07-03, Nr. 73-2917). III. 5.4.

⁴ Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo pakeitimo įstatymas. 2001 m. gruodžio 4 d. Nr. IX-628 Vilnius (Žin., 1993, Nr. 63-1188; 1995, Nr. 60-1502; 2000, Nr. 58-1703), 2 str. 21. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=157257&p_query=&p_tr2=>>.

⁵ Europos kraštovaizdžio konvencija (Žin., 2002-10-31, Nr. 104-4621). Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=189933&p_query=&p_tr2=>>.

⁶ *European Landscape Convention. Chapter 1., article 1.* Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/e/cultural_co-operation/environment/landscape/presentation/9_text/02_Convention_EN.asp#TopOfPage>.

⁷ Europos kraštovaizdžio konvencija. I skyr., 1 str. (Žin., 2002-10-31, Nr. 104-4621). Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=189933&p_query=&p_tr2=>>.

² Savivaldybės teritorijos bendrojo plano rengimo taisyklės (Žin., 2007-07-03, Nr. 73-2917). III. 5.3.

pranešimo (į lietuvių kalbą neišverstas). Jame rašoma: „Europos gyventojai nori tokios politikos ir tokių nacionalinę teritoriją veikiančių instrumentų, kurie atitiktų jų norus, liečiančius aplinkos kokybę. Jų nuomone, toji kokybė iš dalies yra susijusi su jų išgyvenimais, kylančiais, stebint aplinką“⁸. Ir dar: „Nebegalima leisti, kad valstybinis kraštovaizdžio tvarkymas ir toliau liktų vien specialių mokslinių ir techninių institucijų monopolizuota tyrimų ir tvarkymo veikla“⁹. „Jei žmonėms leidžiama aktyviai dalyvauti sprendžiant kraštovaizdžio reikalus, tikėtina, kad aplinka, kurioje jie dirba ar praleidžia laisvalaikį, jiems taps artimesnė, sava“¹⁰.

Tai, ką *kraštovaizdžiu* vadina Konvencija ir Saugomų teritorijų įstatymas, yra susiję, bet ne tapatūs dalykai. Kurgi glūdi šių dviejų sampratų skirtumai?

Lietuvos Saugomų teritorijų įstatymas savajame *kraštovaizdžio* apibrėžime akcentuoja gamtos ir kultūros visumą ir beveik nesileidžia į vietovės būties detales, tiksliai leisdamas suprasti, kad tokios yra. Kokios tos detalės yra ir kokią vietą tarp jų užima žmogiškasis vietovės suvokimas, įstatymas neaiškina, kitaip tariant, Saugomų teritorijų įstatymas žmogiškajam vietovės suvokimui nedaug teikia reikšmės (jei teikia ją apskritai). Europos kraštovaizdžio konvencija priešingai – dėmesį sukonzentruoja būtent į šią vietovės būties detalę: į konkrečių žmonių interpretacijos „nuspalvintą“ vietovės vaizdą, šalia to tiksliai primindama apie glaudžias gamtos ir kultūros sąsajas.

Konvencija ir saugomų teritorijų įstatymas *kraštovaizdžiu* ne tiksliai vadina skirtingus dalykus, bet kitaip

⁸ “Europe’s populations want policies and instruments affecting national territory to take account of their wishes regarding the quality of their surroundings. In their view, this quality to some extent has to do with the feelings aroused in them by contemplating the landscape” (European Landscape Convention. Explanatory report. II Aims and structure of Convention. 21). Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/e/cultural_co-operation/environment/landscape/presentation/9_text/02_Convention_EN.asp#TopOfPage>.

⁹ “Official landscape activities can no longer be allowed to be an exclusive field of study or action monopolised by specialist scientific and technical bodies” (European Landscape Convention. Explanatory report. II Aims and structure of Convention. 22). Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/e/cultural_co-operation/environment/landscape/presentation/9_text/02_Convention_EN.asp#TopOfPage>.

¹⁰ “If people are given an active role in decision-making on landscape, they are more likely to identify with the areas and towns where they spend their working and leisure time. If they have more influence on their surroundings, they will be able to reinforce local and regional identity and distinctiveness and this will bring rewards in terms of individual, social and cultural fulfillment” (European Landscape Convention. Explanatory report. II Aims and structure of Convention. 24). Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/e/cultural_co-operation/environment/landscape/presentation/9_text/02_Convention_EN.asp#TopOfPage>.

pateikia ir reiškinių tarpusavio ryšius. Saugomų teritorijų įstatymas sako, kad kraštovaizdį sudaro daug įvairiai tarpusavyje susijusių dalykų, ir nesileidžia į detalesnę sąsajų tarp jų aprašymą. Iš to nieko negalėtume pasakyti apie tai, kaip tarpusavyje yra susijusios įvairios vietovės būties pusės, tarkim, vietovės ekologinė būklė, jos estetinė, ideologinė interpretacija ar ekonominė reikšmė. Apibrėžimas nieko nesako apie šių vietovės būties aspektų prigimtį, t. y. apie tai, kur kuris iš šių aspektų baigiasi ir kur prasideda kitas, juo labiau – kokius metodus galima taikyti juos tiriant.

Europos kraštovaizdžio konvencija su vietovių tvarkymu susijusius dalykus atskiria ir sustato į tam tikras vietas. Konvencija leidžia aiškiai suprasti, kad žmogaus suvokimo „nuspalvintas“ vietovės vaizdas visgi nėra nei vietovės cheminė, nei fizinė būklė, nei jos ekologinė, nei biologinė, nei ekonominė padėtis. Konkretus suvokimo „nuspalvintas“ vietovės vaizdas turi savąją – specifinę būtį, kuri turi būti atskleidžiama savais metodais. Interesai, išplaukiantys iš suvokimo „nuspalvinto“ vietovės vaizdo, gali nesutapti su vietovės ekologijos ar ekonomikos vystymo poreikiais. Šia prasme Konvencija neleidžia vietovės būties aspektų suplaksti ar supainioti.

Apibendrinant galima būtų pasakyti, kad Konvencija žodžiu *kraštovaizdis* vadina ne tai, ką juo vadina Saugomų teritorijų įstatymas. Pagrindinis sąvokos *kraštovaizdis* sampratos skirtumas Europos kraštovaizdžio konvencijoje ir lietuviškos kilmės įstatymuose yra tas, kad Konvencija aktualizuoja vietovės atspindžio kultūroje egzistenciją, skatina ją nagrinėti ir vienaip ar kitaip jos paįsinti, taip pat, kaip ir kitus objektyvius ir daugeliu atvejų aiškesnius kraštovaizdžio būties momentus (jo ekologiją ir pan.).

Taigi, Lietuvos teisėje atsirado antrasis kategorijos *kraštovaizdis* apibrėžimas. Projektuotojui dabar dar sunkiau: jį trikdo ne tiksliai šios kategorijos apibrėžimo miglotumas Saugomų teritorijų įstatyme, bet dar ir tai, kurio – Lietuvos saugomų teritorijų įstatymo ar Europos kraštovaizdžio konvencijos – apibrėžimo jis privalėtų laikytis.

2. Ką Lietuvos įstatymai liepia su kraštovaizdžiu daryti ir kaip su tuo uždaviniu susidoroja aplinkos formavimo praktika

Kadangi *kraštovaizdžio* apibrėžimas Lietuvos teisėje yra prieštaringas ir neaiškus, tai akivaizdu, kad neaiškūs turi būti ir veiklos jo atžvilgiu uždaviniai. Taigi pažiūrėkime, kaip apibrėžiami kraštovaizdžio formavimo tikslai ir uždaviniai.

Kraštovaizdžio esmę Lietuvos teisinė bazė apibrėžia pateikdama du objekto apibrėžimus, o jos keliamų uždavinių panorama yra dar sudėtingesnė. Su kraštovaizdžiu vienaip ar kitaip susijusius uždavinius nurodo ne vienas juridinis aktas, ir nebūtinai tas, kuriame pateikiamas kraštovaizdžio apibrėžimas. Dviejų anksčiau pateiktų kategorijos *kraštovaizdis* apibrėžimų kombinacijos su kraštovaizdžio formavimo uždavinių formulėmis kituose teisės aktuose duoda keisčiausius derinius. Taigi, norint aprėpti kraštovaizdžio teisinio vaidmens panoramą, tenka peržiūrėti įstatymų ir įstatymų įgyvendinamųjų teisės aktų paketą.

Kraštovaizdžio vaidmuo Lietuvos saugomų teritorijų įstatyme

Saugomų teritorijų įstatymas kraštovaizdžio atžvilgiu nurodo trejopo pobūdžio uždavinius:

1) „užtikrinti kraštovaizdžio ekologinę pusiausvyrą“¹¹, „užtikrinantį kraštovaizdžio geoeologinę pusiausvyrą“¹² (ar tai vienas ir tas pats, ar du skirtingi uždaviniai, be komentarų susigaudyti yra sunku);

2) „išsaugoti <...> kraštovaizdžio įvairovę <...>“¹³, išsaugoti jo unikalumą ir tipiškumą¹⁴;

3) kultūrinio¹⁵ kraštovaizdžio kompleksus bei objektus pritaikyti lankymui ir eksponavimui¹⁶.

Pirma. Susiejus šiuos uždavinius su tame pačiame Įstatyme pateikiamu *kraštovaizdžio* apibrėžimu, uždavinių formuluočių tampa praktiškai visiškai nebesuprantamomis. Pavyzdžiui, sujungę antrąjį uždavinį su *kraštovaizdžio* apibrėžimu, gautume tokį teiginį: „išsaugoti

žemės paviršiaus gamtinių (paviršinių uolienu, pažemio oro, paviršinių ir gruntinių vandenių, dirvožemio, gyvųjų organizmų) ir (ar) antropogeninių komponentų (archeologinių liekanų, statinių, inžinerinių įrenginių, žemės naudmenų bei informacinio lauko), susijusių medžiaginių, energetinių ir informacinių ryšiais, teritorinio junginio įvairovę, jo unikalumą ir tipiškumą“.

Antra. Nei Saugomų teritorijų įstatymas, nei kiti Lietuvos įstatymai nenurodo, kas vadinama *ekologine pusiausvyra*. Terminas *ekologinė pusiausvyra* Lietuvoje juridiskai nėra apibrėžtas, vadinasi, kelias interpretacijoms yra laisvas. Įrodyti, ar projektas išsprendė šį uždavinį, ar ne, yra neįmanoma.

Trečia. Saugomų teritorijų įstatyme *kraštovaizdis* apibrėžiamas apskritai – nenurodoma, kas turima omenyje, – vien tikta saugomų teritorijų ar bet kurios planuojamos vietovės kraštovaizdis, ar visos planetos kraštovaizdis. Projektuotojui (ir visuomenei) nėra aišku, kieno ekologinę pusiausvyrą, unikalumą jo rengiamas planas turi išsaugoti ir pritaikyti lankymui bei eksponavimui – planetos, bet kurios projektuojamos teritorijos, vien tikta saugomų teritorijų ar dar ko nors kito. Diskutuoti galima be galo, o įrodyti, ar projektas atitinka tai, kas nurodyta įstatyme, – neįmanoma.

Kraštovaizdžio vaidmuo Lietuvos teritorijų planavimo įstatyme

Kraštovaizdžio formavimo uždavinius nurodo ir Teritorijų planavimo įstatymas. Lietuvos teritorijų planavimo įstatymas kraštovaizdžio formavimui kelia mažiau uždavinių nei Saugomų teritorijų įstatymas. Jis liepia tikta „sudaryti prielaidas kraštovaizdžio ekologiškai pusiausvyrai palaikyti arba jai atkurti“¹⁷.

Uždavinio formuluočių taikymo planavimo praktikoje problemos yra tos pačios kaip ir taikant anksčiau minėtus uždavinių apibrėžimus Saugomų teritorijų įstatyme. Teritorijų planavimo įstatymas nenurodo nei kas yra „ekologinė pusiausvyra“, nei apie kieno kraštovaizdį jis kalba – apie projektuojamos teritorijos ar apie kokį nors kitą.

Jeigu teritorijos ekologinė pusiausvyra laikytume tokius gamtos ir žmogaus santykius, kai žmogaus veiklos konkrečios teritorijos gamtai krūvis neviršija kritinės teritorijoje esančių gamtos gėrybių atkūrimo galimybių ribos, tai iškeltasis Teritorijų planavimo įstatyme uždavinys yra suprantamas, tačiau projektuojant tam tikrus „teritorinius darinius“ – nerealus. Pavyzdžiui, įvykdyti Teritorijų planavimo įstatymo reikalavimą tokio „teritorinio junginio“ kaip miestas atžvilgiu yra

¹¹ Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas. 1993 m. lapkričio 9 d. Nr. I-301. Vilnius, 2001 m. įstatymo redakcija, Nr. IX-628, 2001-12-04, *Žin.*, 2001, Nr. 108-3902 (2001-12-28), (*Žin.*, 1993, Nr. 63-1188; 1995, Nr. 60-1502; 2000, Nr. 58-1703), 2 skirsnis, 3 str.

¹² Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas. 1993 m. lapkričio 9 d. Nr. I-301. Vilnius, 2001 m. įstatymo redakcija, Nr. IX-628, 2001-12-04, *Žin.*, 2001, Nr. 108-3902 (2001-12-28), 6 skirsnis, 21 str.

¹³ Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas. 1993 m. lapkričio 9 d. Nr. I-301. Vilnius, 2001 m. įstatymo redakcija, Nr. IX-628, 2001-12-04, *Žin.*, 2001, Nr. 108-3902 (2001-12-28), (*Žin.*, 1993, Nr. 63-1188; 1995, Nr. 60-1502; 2000, Nr. 58-1703), 2 skirsnis, 3 str.

¹⁴ Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas. 1993 m. lapkričio 9 d. Nr. I-301. Vilnius, 2001 m. įstatymo redakcija, Nr. IX-628, 2001-12-04, *Žin.*, 2001, Nr. 108-3902 (2001-12-28), 3 skirsnis, 6 str.

¹⁵ „Kultūrinis kraštovaizdis – žmogaus veiklos sukurtas ir jo sambūvį su aplinka atspindintis kraštovaizdis“. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas. 1993 m. lapkričio 9 d. Nr. I-301. Vilnius, 2001 m. įstatymo redakcija, Nr. IX-628, 2001-12-04, *Žin.*, 2001, Nr. 108-3902 (2001-12-28), 2 str., 22.

¹⁶ Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas. 1993 m. lapkričio 9 d. Nr. I-301. Vilnius, 2001 m. įstatymo redakcija, Nr. IX-628, 2001-12-04, *Žin.*, 2001, Nr. 108-3902 (2001-12-28), 3 skirsnis, 7 str.

¹⁷ Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas. 1995 m. 12, Nr. I-1120, 2006.06.08. redakcija. 3 str.

neįmanoma: žmogaus veiklos našta miesto teritorijos gamtai yra tokia, kad ekologinės pusiausvyros tarp tos naštos ir miesto teritorijos gamtos reprodukcinę galiomybę atkurti nėra galimybės.

Termino *ekologinė pusiausvyra* interpretacijų, kaip jau minėta, gali būti įvairių, tarp jų – ir dar miglotesnių. Pavyzdžiui, galime sakyti, kad „ekologinė pusiausvyra yra harmoninga organizmų ir jų aplinkos koegzistencija“¹⁸. Tuomet tai, kaip įvykdyti Teritorijų planavimo įstatyme keliamą kraštovaizdžio formavimo uždavinį, darosi dar neaiškiau.

Skaitant Saugomų teritorijų įstatymą, galima manyti, kad, formuluojant kraštovaizdžio formavimo uždavinius, jame remtasi tame pačiame įstatyme pateiktu sąvokos *kraštovaizdis* apibrėžimu. Skaitant Teritorijų planavimo įstatymą, reikia neišvengiamai spėlioti, kuriais kituose įstatymuose (Saugomų teritorijų ar Europos kraštovaizdžio konvencijos) pateiktais apibrėžimais jame remtasi, nes pats Teritorijų planavimo įstatymas šios kategorijos neaiškina. Kadangi šiuo metu galiojanti Teritorijų planavimo redakcija pasirodė 2006 m. (t. y. Lietuvoje jau ratifikavus Europos kraštovaizdžio konvenciją), tai cituotąją uždavinio formulotę planavimo proceso dalyviai gali bandyti skaityti, turėdami galvoje tiek vieną sąvokos *kraštovaizdis* apibrėžimą, tiek kitą. Abiem atvejais formuluojamas tikslas suvokiamas skirtingai.

Taigi Teritorijų planavimo įstatymo uždavinys kraštovaizdžio atžvilgiu gali tapti (ir, kaip rodo praktika, tampa) itin plačių diskusijų objektu. Kraštovaizdžio formavimo uždavinio formulotė, pateikta Lietuvos teritorijų planavimo įstatyme, nesudaro bent kiek tvirtesnio pagrindo, į kurį projektavimo praktika galėtų atsiremti.

Kraštovaizdžio vaidmuo Europos kraštovaizdžio konvencijoje

Trečiąją šio straipsnio skyrelį norėjosi pavadinti „Kraštovaizdžio formavimo uždaviniai“, tačiau tokiu atveju Europos kraštovaizdžio konvenciją reikėtų palikti už apžvalgos ribų, kadangi ji jokių uždavinių aplinkos fizinei formai, jokių „gerų“ fizinės aplinkos parametrų nenurodo. Konvencija nekelia uždavinio nei kraštovaizdį saugoti, nei jį gerinti, nei saugoti jo įvairovę, nei apskritai su juo ką nors daryti, išskyrus viena – jį įvertinti.

Kraštovaizdžio kokybės gerinimo tikslas, kaip nurodo Europos kraštovaizdžio konvencija, – „tai kon-

krečiam kraštovaizdžiui <...> parengta žmonių siekių formulotė“¹⁹.

Konvencijos piešiamame veiklos scenarijuje dėmesio centre (skirtingai nuo minėtų Lietuvos įstatymų sampratos) yra ne projektuojamos vietovės fizinis pavidas, o žmonių gyvenimo kokybė. Kadangi vienas iš psichologinio komforto komponentų yra tai, kad fizinės aplinkos struktūra turi atitikti žmonių lūkesčius, išplaukiančius iš jų suvokimo „nuspalvinto“ vietovės vaizdo, tai tas vaizdas turi būti atskleistas, ir, formuojant aplinką, įvertintas.²⁰ Tai ir yra vietovės kraštovaizdžio formavimo tikslas. Konvencija ragina atsižvelgti ne į kokio nors abstraktaus žmogaus, o į realių, konkrečių „paprastų“ aplinkos naudotojų (visų pirma vietos gyventojų) išgyvenimus („su kraštovaizdžiu susijusi oficialioji veikla nebegali ilgiau likti studijų ir veiklos sritimi, monopolizuota išskirtinai vien mokslininkų ir techninių institucijų“²¹).

Atidžiau susipažinus su dokumentu, galima pastebėti, kad tai – ne vienintelis uždavinys. Vos tikta nubrėžusi pagrindinį tikslą ir paraginusi Europos šalių vyriausybes įtraukti kraštovaizdžio temą į miestų ir regionų planavimą, Konvencija tuojau pat nurodo, ką, ta kryptimi žengiant, reikėtų daryti. Ir pirmoji Konvencijos įvardijama konkreti priemonė yra mokymasis, lavinimasis ir keitimasis patirtimi²². Tai gali atrodyti kiek keistai: Konvencija akivaizdžiai akcentuoja žmonių siekius ir tiek daug vietos skiria jų lavinimuisi. Kodėl taip yra?

Paaikškinti tai galima vienu būdu: vietovės suvokimas yra realus ir svarbus reiškinys, ir nepaisyti jo būtų neprotinga, tačiau neracionalu būtų ir konkretų išgyvenimą suabsoliutinti, nes tai yra pavojingas dalykas. Juk

¹⁸ The ecological balance is the equilibrium between, and harmonious coexistence of, organisms and their environment. Prieiga per internetą: <<http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=713>>.

¹⁹ Definitions of the terms used in the European Landscape Convention. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/e/cultural_co-operation/environment/landscape/presentation/6_content/202definitions.asp#TopOfPage>. Pagal saugomų teritorijų įstatymą: „Kraštovaizdžio kokybės etalonas (tikslas) – tai moksliskai pagrįstas <...> jo bruožų ir ypatumų kompleksas“ (Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo pakeitimo įstatymas. 2001 m. gruodžio 4 d. Nr. IX-628. Vilnius (Žin., 1993, Nr. 63-1188; 1995, Nr. 60-1502; 2000, Nr. 58-1703), 2 str. 21. Prieiga per internetą <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=157257&p_query=&p_tr2=>>.

²⁰ European Landscape Convention. Explanatory report. II. Aims and structure of the Convention. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/e/cultural_co-operation/environment/landscape/presentation/9_text/02_Convention_EN.asp#TopOfPage>.

²¹ European Landscape Convention. Explanatory report. II. Aims and structure of the Convention. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/e/cultural_co-operation/environment/landscape/presentation/9_text/02_convention_en.asp#P204_29462>.

²² European Landscape Convention. Chapter 1., article 6. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/e/cultural_co-operation/environment/landscape/presentation/9_text/02_Convention_EN.asp#TopOfPage>.

vietovės suvokimas istorijos tėkmėje evoliucionuoja. Netgi viename istoriniame pūvyje jis gali būti ir menko išsilavinimo, ir primityvios mąstysenos rezultatas. Vietovės fizinė organizacija gali patikti žmonėms, tačiau tuo pat metu ji gali būti žalinga (tarkim, jų sveikatai). Iš čia ir kyla mintis, kad ne tikrai aplinkos formavimas, atsižvelgiant į žmonių lūkesčius, bet ir žmonių lavinimas, t. y. tų lūkesčių tobulinimas yra būtinas uždavinys, lydintis aplinkos formavimą. Konvencija ragina atkreipti dėmesį į žmogiškąją vietovių interpretaciją ne akiai, bet daryti tai, padedant žmonėms gilinti savo žinias apie vietovių būtį.

Apibendrinimai

Apibendrinant kategorijos *kraštovaizdis* apibrėžimo Lietuvos planavimo teisinėje bazėje analizę, reikia pasakyti, kad:

1. Kraštovaizdžio reglamentas Lietuvos teritorijų planavimo teisinėje bazėje yra prieštaringas ir neaiškus:
  - a) Lietuvos įstatymai žodžiu kraštovaizdis vadina du skirtingus reiškinius (vieną kategorijos apibrėžimą pateikia Saugomų teritorijų įstatymas, kitą – Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuota Europos kraštovaizdžio konvencija);
  - b) Saugomų teritorijų įstatyme pateiktame sąvokos kraštovaizdis apibrėžime vartojamos šnekamojoje kalboje retos ir įstatyme nepaaiškintos sąvokos.
2. Sunku yra projektavimo praktikoje vykdyti įstatymuose nurodytus kraštovaizdžio formavimo tikslus. Teritorijų planavimo įstatyme keliamus kraštovaizdžio formavimo uždavinius sujungus su kategorijos *kraštovaizdis* apibrėžimu Saugomų teritorijų įstatyme, planavimo uždaviniai kraštovaizdžio atžvilgiu tampa praktiškai sunkiai suvokiami, o kai kuriais atvejais yra neįgyvendinami.
3. Taigi, netgi ir labai norint, aplinkos formavimo praktika negali atitikti įstatymų. Dabar egzistuojantis kategorijos *kraštovaizdis* ir jo tikslų apibrėžimas įstatymuose lemia du praktinio gyvenimo scenarijus. Pirmasis – klaidžiojimas, stengiantis suprasti, ką gi įstatymai iš tiesų vadina žodžiu *kraštovaizdis*. Antrasis scenarijus – sprendimas palikti įstatymus jiems patiems, o praktikoje vadovautis savosiomis sampratomis. Ir vienas, ir kitas scenarijus diktuoja tolesnes pasekmes. Viena pasekmė yra ta, kad teisinė bazė tokiu apibrėžimu diskredituoja pati save – tam tikra prasme skatina savęs nepaisyti. Kita pasekmė yra ta, kad kategorijos apibrėžimas nuo pat pirmojo žingsnio įtraukia visuomenę į diskusijas (o gal ir kelia įtampą). Tačiau bent jau minimalaus pagrindo, kurio iš įstatymo galima būtų tikėtis, nėra.

Pasiūlymai

Atlikta analizė verčia siūlyti pertvarkyti Lietuvos kraštovaizdžio teisinį reglamentą:

- 1) Atsisakyti dvigubo sąvokos *kraštovaizdis* apibrėžimo įstatymuose.
- 2) Aplinkos formavimo jurisdikcijoje kraštovaizdis turėtų būti suvokiamas ir kaip aplinkos formavimo priemonėmis galimas paveikti reiškinys.
- 3) Lietuva pagal Europos Sąjungos įstatymus privalo priimti jos sprendimus. Lietuva tai ir padarė, bet neviseškai korektiškai: mechaniškai ratifikuoti Europos kraštovaizdžio konvenciją nepakanka – reikia atitinkamai pakeisti sąvokos *kraštovaizdis* apibrėžimą ir apibrėžti kraštovaizdžio tvarkymo tikslus kituose Lietuvos įstatymuose.
- 4) Aktualizavus vietovės atspindžio gyvojoje kultūroje egzistencijos svarbą (ko reikalauja Europos kraštovaizdžio konvencija), įstatymuose reikia rasti formuluotes ir kitoms vietovių formavimo problemoms (pavyzdžiui, ekologijos problemai) spręsti. Reikia atitinkamai keisti ir aplinkos formavimo metodiką, viena – ją demokratizuojant, antra – stiprinant joje aplinkos pažinimo mokslo ir švietimo pozicijas.

Literatūra

- European Landscape Convention. Available from Internet: <http://www.coe.int/t/e/cultural_co-operation/environment/landscape/presentation/9_text/02_Convention_EN.asp#TopOfPage>.
- Europos kraštovaizdžio konvencija (*Žin.*, 2002-10-31, Nr. 104-4621). Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=189933&p_query=&p_tr2=>>.
- Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas. 1993 m. lapkričio 9 d. Nr. I-301. Vilnius, 2001 m. įstatymo redakcija, Nr. IX-628, 2001-12-04, *Žin.*, 2001, Nr. 108-3902 (2001-12-28), *Žin.*, 1993, Nr. 63-1188; 1995, Nr. 60-1502; 2000, Nr. 58-1703).
- Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo pakeitimo įstatymas. 2001 m. gruodžio 4 d. Nr. IX-628. Vilnius (*Žin.*, 1993, Nr. 63-1188; 1995, Nr. 60-1502; 2000, Nr. 58-1703). <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=157257&p_query=&p_tr2=>>.
- Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas. 1995 m. 12, Nr. I-1120, 2006.06.08 redakcija.
- Savivaldybės teritorijos bendrojo plano rengimo taisyklės (*Žin.*, 2007-07-03, Nr. 73-2917).

LEGAL BASIS OF LANDSCAPE FORMATION AND ENVIRONMENTAL DESIGN PRACTICE

E. Staniūnas

Abstract. The design of an environment and its legal basis should make a harmonious whole. However, to realize this idea is not so easy. It can be perceived in the Lithuanian legal regulations. The Lithuanian law gives two different definitions of landscape. It puts designers and planners into a contradictory situation. It is not the only problem. The terms, used in the Law on Protected Territories (one of the laws, giving the definition) are relatively rare and unusual. The laws do not describe them. The Lithuanian laws do not describe even such an important term as “ecological balance”. The task of design and planning of landscape is even more difficult when you try to understand the legal formulations of the tasks of landscape design and planning. All these features of laws open the possibility of different interpretations and discussions. They are especially active in planning practice. It is proposed in the paper to check the language of the laws and harmonize the Lithuanian regulations of landscape design and planning with the European Landscape Declaration.

Keywords: landscape, law, architecture, town planning

EUGENIJUS STANIŪNAS

Dr, Assoc Prof, Dept of Urban Design, Vilnius Gediminas Technical University (VGTU), Pylimo g. 26/Trakų g. 1, LT-01132 Vilnius, Lietuva, e-mail: urbkat@ar.vgtu.lt

Doctor of the Humanities (arch), Moscow Institute of Architecture, 1989. Teaching: lectures on urban history, town planning and architectural design. Publications: author of the handbook “The city planning attitudes in 20th century Europe”, about 30 research papers. Conferences; participant of international conferences. Participant of the international projects “COMMIN”, “BALTSURD” and others. Projects: co-author of Vilnius County Master Plan, Biržai Square project and others.